

Kultura regionu – tradycja czy kreacja?

Wprowadzenie

Czy w XXI wieku nadal uprawomocnione jest badanie i opisywanie kultur regionalnych w kontekście regionów etnograficznych, wyznaczonych przecież na podstawie różnych kryteriów? W dobie unifikacji treści kultury, szybkiego przepływu informacji, postępu technicznego, likwidowania granic i barier w dostępności do wielu dóbr widoczne jest zjawisko globalizacji. Można je zdefiniować jako odpowiedź środowisk lokalnych, które chcą jak najbardziej korzystać z nowinek technicznych, jednak nie zapominając tym samym o lokalnych tradycjach i dorobku wielu pokoleń ludzi związanych ze środowiskiem lokalnym.

Biorąc pod uwagę historię poszczególnych terenów i społeczności, stopień zachowania i funkcjonowania tradycji, a także rozpoznawalność elementów kultur regionalnych poza granicami świata lokalnego, można zadać pytania: W jaki sposób elementy kultury tradycyjnej są wykorzystywane najczęściej w budowaniu wizerunku regionu? Na ile można mówić o kulturze tradycyjnej, zakorzenionej, a na ile jest ona wykreowana?

Celem rozdziału jest omówienie źródeł kultury regionalnej, z jakich tradycji i w jaki sposób można czerpać, by czasami na nowo wykreować swój region, miejscowość, gospodarstwo agroturystyczne. Odwołując się do lokalnych tradycji, często czerpie się ze źródeł kultury ludowej, ale także z kultur mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych. Czym innym są działania podejmowane w regionach, w których nie została przerwana ciągłość kulturowa, a zapomniane tradycje wymagają przypomnienia, natomiast odmienna sytuacja jest na terenach, gdzie ciągłość kulturowa została przerwana. Proces budowania nowej tożsamości przebiega w oparciu o zastane dziedzictwo kulturowe oraz to przywiezione z innych terenów.

Jak wyznaczyć granice regionu?

Początki naukowego zainteresowania kulturą ludową sięgają końca XVIII wieku, a więc okresu kształtowania się polskiej myśli narodowej. Kultura ludowa traktowana była jako źródło służące rekonstrukcji przeszłości narodu polskiego

(Jasiewicz, 2006, s. 65–66). Lud wiejski zaczęto traktować jako podstawę społeczeństwa, co spowodowało wzrost naukowego zainteresowania oraz dało początek często amatorskim pracom badawczym i naukowym. Pierwsi badacze i dokumentaliści zajmujący się badaniami nad dokumentowaniem przejawów ludowości bardzo często byli amatorami, kolekcjonerami, pasjonatami i miłośnikami, a zawdzięczamy im często pierwsze kolekcje tzw. zabytków etnograficznych (por. Przewoźny, 2000–2001). Wyrazem zainteresowania ideami regionalizmu, a jednocześnie sposobem na określenie swojej tożsamości i poczucia przynależności regionalnej były powstające liczne towarzystwa i związki.

Wraz z zainteresowaniem i potrzebą dokumentowania pojawił się problem zarówno w kwestii definicji, czym jest kultura ludowa oraz przestrzennego porządkowania badanych zjawisk. Pierwsze kompleksowe ujęcie całości zagadnień związanych z szeroko definiowaną kulturą ludową zawdzięczamy Oskarowi Kolbergowi. Działając zgodnie z postulatem, iż uprawianie etnografii polega m.in. na zbieraniu wg jednolitych zasad materiałów dotyczących całości kultury ludowej na dawnych terenach RP, stworzył on monumentalne dzieło będące unikatowym świadectwem dokumentującym określoną rzeczywistość kulturową. Podstawą do wyodrębnienia regionów były według Kolberga historyczno-geograficzne prowincje Polski: Wielkopolska z Kujawami, Śląsk, Pomorze, Mazowsze i Małopolskę. Jako kryteria dodatkowe stosował podział na dawne województwa, ziemie, granice guberni, księstw, innych jednostek administracyjnych, a także uwzględniał przyczyny zmian, jak: napływ obcych etnicznie grup, wpływ kultur sąsiednich, wpływ Kościoła, wpływ warstw wyższych (szlachta, mieszczaństwo)

Postulaty dotyczące badania kultury z uwzględnieniem różnic regionalnych podejmowali w swych pracach także uważani za prekursorów w dziedzinie tworzącej się nowej nauki, jaką stawała się etnografia. Byli to m.in. Hugo Kołłątaj (jego propozycja podziału dotyczyła uwzględniania granic administracyjnych jak prowincje, ziemie i powiaty), Łukasz Gołębiowski (uważany za pierwszego, który wyróżnił grupy etnograficzne: lud polski, litewski i ruski) oraz Wincenty Pol (terytorium etnograficzne traktował jako zamieszkaną przez określoną grupę ludnościową, która wyodrębnia się zespołem cech kulturowych uwarunkowanych środowiskiem geograficznym i stosunkami narodowościowymi) (por. Damrosz, 1988).

W okresie ukonstytuowania się granic i utworzenia II RP pojawiły się naukowe przesłanki do badania i dokumentowania przedstawicieli różnych nacji etnicznych, które znalazły się w formalnych granicach nowego państwa. Konieczne stało się wyznaczenie kryteriów, dzięki którym byłoby możliwe stworzenie mapy grup etnograficznych zamieszkujących terytorium Polski. Jedną z propozycji dot. regionalnego podziału obszaru Polski było przekonanie o tym, że wynika ono z dawnych podziałów plemiennych i językowo-historycznych. Na tej podstawie Adam Fischer wyodrębnił osiem grup etnograficznych (tzw. szczepowych): Wiel-

kopolanie, Łęczycanie, Sieradzanie, Kujawianie, Pomorzanie, Ślązacy, Małopolanie, Mazurzy, które uznał za grupy podstawowe. Zasięg grupy podstawowej był dla niego równoznaczny z podziałem regionalnym, w ramach którego wyróżnia się jeszcze grupy drobne, lokalne (Fischer, 1926). Swoją koncepcję podziału stworzył także Jan St. Bystrzeński, który twierdził, że przy wyznaczaniu regionów etnograficznych należy się kierować analizą obiektywnych cech (np. strój, budownictwo, gwara) oraz danymi pomocniczymi (np. nazwiska / przeczyska grup lokalnych). Wyróżnił on siedem grup podstawowych (nie wliczając w to grupy kresowej) oraz sześćdziesiąt grup mniejszych (Bystrzeński, 1947).

Następne propozycje pojawiły się po kolejnej zmianie granic Polski, czyli po roku 1945, kiedy to granice polityczne przesunęły się na Zachód. Doszło wtedy do dużych przemieszczeń ludności, co związane było z akcjami przesiedleńczymi, a także wzrostem migracji wewnętrznych, rozbudowywania się ośrodków miejskich itp.

Kulturowe i administracyjne granice regionów

Współczesny dorobek definicyjny w zakresie nauki o regionie to wypadkowa wielu dziedzin naukowych. Przestrzenne badanie zróżnicowań regionalnych znajduje się w kompetencjach przedstawicieli nauk geograficznych, społecznych i historycznych. Łaciński źródłosłów słowa „region” – *regio*, oznacza *porządek*, każda więc z definicji ma na celu szeregowanie zjawisk według przyjętych kryteriów. Istniejące definicje można podzielić na dwie grupy, z których pierwsza określa region jako istniejącą całość zajmującą miejsce w przestrzeni, a druga mówi, iż jest to narzędzie służące do grupowania cech tej przestrzeni. W naukach historycznych i społecznych jako podstawowe kryteria przy wyznaczaniu granic regionalnych wymienia się: świadomość odrębności danej grupy, jej identyfikację z zamieszkiwaną przestrzenią, więzi międzygrupowe wynikające z emocjonalnego stosunku do przeszłości oraz poczucie odrębności. Istotnym czynnikiem spajającym taką wspólnotę jest funkcjonowanie ruchu społeczno-gospodarczego, które dzięki podejmowanym inicjatywom przyczynia się do kształtowania polityki regionalnej, a tym samym buduje jego wizerunek.

Kryteria wyznaczania regionów etnograficznych:

- przestrzeń geograficzna: ukształtowanie terenu, rodzaj gleby, warunki meteorologiczne, występowanie naturalnych granic (rzeki, pasma górskie), dostępność do wód i lasów
- przestrzeń historyczno-gospodarcza: wydarzenia historyczne, decyzje polityczne i zmiany granic, polityka państwowa i regionalna, ruchy migracyjne, podłoże etniczne, prawa osadnicze i prawa społeczne
- oświata: dostępność do niej, polityka oświatowa
- wpływy zewnętrzne: miasto, dwór, kościół, handel

Od samych początków pojawienia się postulatów dotyczących wyznaczenia granic regionów etnograficznych nie miłkną także spory dotyczące ich granic. Zajmujący się współcześnie problematyką regionalizmów badacze stoją przed trudnym zadaniem. Z jednej strony mają do czynienia z funkcjonującymi w potocznym obiegu i dobrze rozpoznawalnymi nazwami regionów etnograficznych (zarówno w sferze makroregionów, np. Wielkopolska, Podlasie, jak i mikroregionów, np. Kociewie, Biskupizna). Z drugiej strony nie miłkną dyskusje nad zasadnością powoływania się na wyznaczone granice na podstawie kryteriów, które w świecie współczesnym nie znajdują uzasadnienia. Często wyznaczania granic podejmowało się kilku badaczy, z których każdy przyjmował nieco inną optykę, co w konsekwencji doprowadzało do funkcjonowania i upowszechniania się kilku koncepcji. W odmiennej sytuacji znalazły się regiony, które nie doczekały się na przykład wielu opracowań monograficznych lub badań terenowych, podczas których można by poszukiwać uzasadnień wcześniej postawionych hipotez co do funkcjonowania ich granicy.

Jedną z propozycji nowego podziału regionalnego oraz rozpatrywania kultury danego regionu z określonej perspektywy był podział zaproponowany przez Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Cepelii. Dla celów promujących sztukę ludową i polskie rękodzieło (wskrzeszania, podtrzymywania bądź wymyślenia nowych tradycji) regiony na podstawie wypracowanych kryteriów zostały podzielone na cztery grupy. Brano pod uwagę zachowane tradycyjne wzorce oraz świadomość mieszkańców dotyczącą funkcjonowania regionu na poziomie nie tylko mentalnym, ale przede wszystkim materialnym (Damrosz, 1987, s. 69–70). Do pierwszej grupy zaliczono regiony o bogatej tradycji i wysokiej świadomości bogactwa tradycji, która zachowała się wśród mieszkańców. Często są to regiony rozpoznawalne, promowane i reklamowane, a elementy kultury regionalnej funkcjonują w powszechnej świadomości i identyfikowane są także z kulturą ponadregionalną. Do takich regionów zaliczono m.in. Książaków Łowickich, Kurpie Zielone i Białe czy Podhale. Kolejną grupę stanowią regiony również o bogatej tradycji, jednak stosunkowo późno i mało zurbanizowane, na terenie których nie doszło do wykształcenia silnych instytucji, które mogłyby ingerować w kwestie upowszechniania treści regionalnych. W porównaniu do pierwszej grupy regiony te są mniej znane, trudniej jest podać ich cechy charakterystyczne, jednoznacznie kojarzące się z kulturą materialną i jej wytworami, pomimo całego czasu funkcjonujących ośrodków rzemieślniczych i rękodzielniczych. A są to m.in. Podlasie, Lubelszczyzna oraz Rzeszowszczyzna. W trzeciej grupie znalazły się regiony, na których terenie zachowała się ciągłość kulturowa, poziom identyfikacji mieszkańców z regionem jest wysoki, jednak głównie na poziomie sfery mentalnej. W niewielkim stopniu zachowały się wytwory kultury materialnej, do czego przyczyniła się szybka urbanizacja. Trudniej na tych terenach o tradycyjne wyroby czy o znalezienie „żywych” tradycji znanych i rozpoznawalnych w regionie i poza jego granicami. Przykładem takiego regionu, z którym miesz-

kańcy silnie się identyfikują, jest Wielkopolska. W ostatniej grupie znalazły się regiony, na których w wyniku wydarzeń historycznych doszło do przerwania ciągłości kulturowej, zderzenia tradycji różnych kultur przywiczonych przez osadników z wielu obszarów. W wyniku tak dużego przemieszania kulturowego trudno jest znaleźć wyraźne i jednoznacznie się kojarzące z danym miejscem wyróżniki. Pojawia się w tym momencie pytanie, do jakiej tradycji i jakiej kultury się odwoływać? Czy wyszukiwać w źródłach i w pamięci nielicznych najstarszych autochtonów coś, co jest tylko i wyłącznie świadectwem przeszłości? Czy starać się tworzyć i kreować nowy region, biorąc pod uwagę tradycje obecnych mieszkańców tych ziem. Przed takimi dylematami stoją regionaliści obszarów, które w granicach Polski znalazły się po II wojnie światowej, a więc Dolnego Śląska, Ziemi Zachodnich i Północnych.

Dyskusja dotycząca granic regionów (w sensie administracyjnym) przetoczyła się w 1999 roku, przy okazji nowego podziału administracyjnego Polski. Z 47 województw ostatecznie utworzono 16, które swym zasięgiem oraz nazwami miały jak najwierniej odpowiadać m. in. historycznym granicom dawnych ziem i prowincji, brać pod uwagę cechy kulturowe oraz identyfikacyjne mieszkańców. Doprowadziło to do sporów, które nie milkną do dnia dzisiejszego, a objawiają się postulatami dotyczącymi utworzenia dodatkowych województw (m.in. środkowopomorskiego). Nic we wszystkich przypadkach udało się także zachować podział kulturowy, dotknęło to zwłaszcza mniejsze regiony m.in. Kociewie (woj. pomorskie i kujawsko-pomorskie), Pałuki (woj. wielkopolskie i kujawsko-pomorskie) i Żuławy (woj. pomorskie i warmińsko-mazurskie), z których każde znalazło się w obrębie dwóch województw. Rzutuje to tym samym na organizowanie kultury na poziomie regionu kulturowego, a granice regionu kulturowego są drugorzędne w stosunku do tych administracyjnych. Działania podejmowane w sprawie wspólnego upowszechniania czy promowania region definiują często region wyznaczany granicami powiatów i województw.

Próbą niwelowania granic politycznych oraz przywrócenia tożsamości regionom (ponad granicami formalno-prawnymi) jest tworzenie nowych wspólnot regionalnych pod nazwą euroregionów. Powołane do życia i funkcjonujące na terenie Unii Europejskiej mają być formą współpracy transgranicznej pomiędzy państwami członkowskimi UE oraz krajów nienależących do wspólnoty. Ich funkcjonowanie określone jest konwencjami i traktatami zawieranymi przez państwa, których część ziem ma wchodzić w skład danego euroregionu. Celem ich funkcjonowania jest m. in. umacnianie warunków gospodarczych i społeczno-kulturowych, umożliwienie rozwoju regionom zdecentralizowanym oraz budowanie więzi. Obecnie w granicach Polski znajduje się 16 euroregionów¹, które podejmują wspólne inicjatywy finansowane m.in. ze środków unijnych.

¹ http://www.mrr.gov.pl/POLITYKA_REGIONALNA/EUROREGIONY/Strony/Euroregiony%20w%20Polsce.aspx [dostęp dnia: 14.03.2009]

Ciekawym projektem, którego celem było ratowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego, był projekt realizowany na terenie euroregionu NYSA (Polska–Niemcy–Czechy). Projekt o nazwie Kraina Domów Przysłupowych ma za zadanie ratowanie charakterystycznych domów, które są typowym elementem krajobrazu kulturowego.

Autorstwo tego systemu budowania przypisuje się inwencji rzemieślników z historycznych Górnych Łużyc. Stąd dalsza ekspansja objęła północne Czechy i część Dolnego Śląska. Początki budownictwa przysłupowego sięgają XVII wieku, zaś pełny rozkwit nastąpił w XIX stuleciu i z tego też czasu pochodzi większość zachowanych obiektów. Ich liczbę we wszystkich trzech krajach szacuje się na ponad 17 000. W niektórych wschodniosaksońskich miejscowościach (np. w Ebersbach, Hirschfelde, Markersdorf) tworzą one zespoły urbanistyczne, podobnie do niedawna było w polskiej Bogatyni i w jej okolicy!

Koordynatorem projektu z ramienia Polski jest Bogatyńskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego, który od roku 2003 realizuje kilka inicjatyw związanych z ratowaniem zabytkowych domów m. in.: Miłość od drugiego wejścia (znalezienie nowych właścicieli dla domów), Urlop w domu przysłupowym (kampania turystyczna)

Źródło: www.euroregion-nysa.pl; www.bsrr.eu

Kultura ludowa jako symbol?

W budowaniu wizerunku regionów oraz prowadzonych działaniach promocyjnych, stosunkowo częste są odwołania do tradycyjnej kultury ludowej, która rozwijała się we względnej izolacji i odmiennych warunkach środowiskowych, co ma swoje odbicie w zróżnicowaniu regionalnym poszczególnych jej elementów (m.in. gwary, dialekty, stroje ludowe, sztuka, rzemiosło). Ukształtowała się w średniowieczu, w okresie formowania się ustroju feudalnego i stanowego zróżnicowania społeczeństwa, stąd niezerwalnie związana była z chłopską warstwą społeczeństwa. Jej rozkwit przypadał na XIX wiek i dwudziestolecie międzywojenne, natomiast zanik kultury ludowej nastąpił po II wojnie światowej. Kultura ludowa, sprowadzona do symboli i znaków, a odarta ze swojej duchowej części, stała się swoistą ofiarą systemu propagandy okresu PRL. Wypaczony przez lata wizerunek ludowości, sprowadzany niekiedy tylko do zewnętrznych jej przejawów znalazł się w zupełnie nowej sytuacji w momencie odradzania się współczesnych regionalizmów.

Kultura ludowa to określenie stosowane na opis rzeczywistości, o której możemy dzisiaj stwierdzić, że jest już kategorią historyczną. Utożsamiana z określoną warstwą społeczną, żyjącą i funkcjonującą na obszarach wiejskich, będącej we względnej izolacji, to już przeszłość. Współczesna kultura wsi to wypadkowa wielu treści, wiejskich i miejskich, starych i nowych, tradycyjnych i współczesnych. Jednak termin ten nadal funkcjonuje na potoczne określenie tego, co się z polską wsią kojarzy. I tym samym do jednego worka pojęciowego wrzucane są zwyczaje i obrzędy, stroje ludowe, współczesna wytwórczość rzemieślnicza i rękodzielnicza, kuchnia wiejska. Nie ma tutaj rozróżnienia na to, co rzeczywiście funkcjonuje nieprzerwanie od stuleci, a zachowało się głównie w enklawach i niszach środowiskowych, a na to, co jest wytworem stworzonym sztucznie, jedynie w oparciu o treści przynależne kulturze ludowej. Z kontekstu wyrwane zo-

stają pewne elementy, które urastając do rangi symbolu, znaku rozpoznawczego, pozwalają nam identyfikować jako coś swojskiego, wiejskiego, ludowego, będącego emanacją polskiego folkloru.

Kulturę traktowaną jako zespół treści przekazywanych z pokolenia na pokolenie podzielić możemy na sfery: techniczno-użytkową, społeczną oraz symboliczną. Pierwsza sfera dotyczy tego co materialne, druga reguluje zachowania między członkami społeczności, a trzecia wartości i wzorów zachowań. By zachowania zostały zrozumiane i właściwie zinterpretowane konieczne jest posługiwanie się tym samym kodem, regułami kulturowymi (por.: Kłoskowska, 1983; Pałubicka, 1987, s. 203–206). Czego symbolem może być zatem kultura ludowa w kontekście współczesnego regionu i jego kultury? Symbol traktowany jest jako reprezentant potocznego wyobrażenia o kulturze regionu, dzięki któremu istnieje możliwość porządkowania zjawisk, w oparciu o rozpoznawalne znaki. Dzięki znakom przestrzeń staje się bardziej swojska i przewidywalna, mogąca spełniać oczekiwania. Współcześnie kultura ludowa stanowi rodzaj wyobrażenia, sama stając się jednocześnie symbolem – pejoratywnym funkcjonującym na poziomie np. potocznych określeń: *śloma z butów, wieśniak, nie rób wiochy* itp. lub wyidealizowanym, czego przykładem może być funkcjonujący pewien model życia wiejskiego, jako sielskiego, spokojnego, zgodnego z rytmem przyrody. Kultura chłopska traktowana może być jako rodzaj archiwum i źródła, do którego powraca się w momencie poszukiwania tożsamości regionalnej. Elementy folkloru zaczynają funkcjonować w potocznym obiegu i jako specyficzny rodzaj kodu (Bartmiński, 1996, s. 9–10).

Kształtowanie się kultury ludowej	Zajęcia rolnicze Trwałość osiedlania	Postęp techniczny
Utrzymywanie kultury ludowej	Patriarchalny ustrój rodziny chłopskiej Ogólna sytuacja społeczna chłopstwa	Mechanizacja rolnictwa Dostępność do surowców
Przekaz treści kultury ludowej	Bezpośredni przekaz: ustny i pokaz	Urbanizacja
Narzędzia przekazu	Schematyczność przekazu Formuliczność przekazu	Migracje wewnętrzne i zewnętrzne
Organizacja społeczności	Autorytet ludzi starych System wierzeń religijnych Praktyki magiczne Uniformizm Silne więzi społeczne	Zniesienie pańszczyzny Likwidacja klas społecznych Edukacja

Ryc. 1. Cechy charakterystyczne kultury ludowej i przyczyny jej zaniku

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Dobrowolski, 1966

Opisując zjawiska przynależne do kultury ludowej, przychodzi zmierzyć się nie tylko z trudnościami w jej definiowaniu, ale także ze stereotypowymi wyobrażeniami. Być może, jak wskazują badacze (por. Bukraba-Rylska, 2002, s. 9–12) jest ona wytworem, stworzonym na potrzeby naukowego badania – opisywania i porządkowania zjawisk. Jednym z takich modeli jest praca Kazimierza Dobrowolskiego, który na podstawie materiałów z XIX i XX wieku z terenu Małopolski stworzył model kultury tradycyjnej. Podstawą tego modelu jest przekonanie o historycznych i ekonomicznych przyczynach kształtowania się kultury tradycyjnej (Dobrowolski, 1966, s. 76–110). W prezentowanym modelu (zob. ryc. 1) podano także przyczyny, które doprowadziły do zaniku lub zmiany pewnych treści.

Kultura ludowa jako tworzywo

Ze zjawiskiem odtwarzania i kreowania w oparciu o wzory identyfikowane jako elementy kultury ludowej związane jest zjawisko folkloryzmu. Jak wskazuje Dorota Simonides, związane to może być z pewnego rodzaju modą na poszukiwanie relikwów (Simonides, 1976, s. 20, za: Bukraba-Rylska, 2002, s. 18), tym samym elementy kultury ludowej zaczynają funkcjonować w potocznym, masowym obiegu kultury popularnej. Dotyczyć to może różnych sfer życia publicznego, jak i prywatnego, m. in. organizacja imprez regionalno-folklorystycznych, atrakcje turystyczne, dekoracja, rozrywka, pamiątka. Granica pomiędzy podtrzymywaniem a kreowaniem nowych elementów tradycji wiąże się przede wszystkim z kwestią folkloru i folkloryzmu, czyli występowaniu pewnych form w naturalnym otoczeniu, a pozbawianiu ich naturalnego kontekstu i wykorzystywaniu pewnych form, które ulegają przetworzeniu. Związane jest to ze zmianą kulturową, kiedy wraz z nią zmienia się zakres semantyczny zjawisk.

Folklor rozwija się, zmienia i przekształca wraz ze zmianami w życiu społeczności lokalnych, tym samym klasyczne rozumienie jako emanacji kultury ludowej, związanej z warstwami chłopskimi kurczy się (Burszta, 1985, s. 298–299). Podobnie z zakresem pojęciowym oraz jego podziałem na tradycyjny i współczesny. Ten pierwszy z uwagi na funkcjonowanie w obrębie wiejskich społeczności lokalnych oraz bezpośredni sposób przekazu jest już kategorią historyczną. Natomiast drugi przymiotnik dotyczy wielu sfer kultury, różnych społeczności, a treści funkcjonujące w różnych grupach są kulturowo zróżnicowane. W odniesieniu do współczesności przymiotnik „ludowy” oznaczać może tyle co powszechny, ogólnie dostępny. Treści folkloru szybko się zmieniają, ewoluują, podlegają wpływom, przybierają różne formy, a ich przekaz jest masowy, na wielu poziomach.

Zjawisko folkloryzmu, rozumiane jako celowe stosowanie w szczególnych sytuacjach bieżącego życia wybranych treści i form folkloru, branych jeszcze z terenu i przenoszonych w sytuacje odmienne od naturalnych bądź też czerpanych z folklorystycznej dokumentacji, a odtwarzanych w sytuacjach celowo zaaranżo-

wanych. Jest to wydobywanie z zasobu tradycyjnej kultury ludowej, historycznej lub aktualnej, niektórych tylko elementów, które stają się atrakcyjne z racji swej formy artystycznej itp. Prezentowanie tych treści odbiorcom odbywa się w postaci mniej lub bardziej autentyzowanej, przetworzonej, albo łączonej z elementami obcymi tym treściom, dla zaspokojenia indywidualnych czy zbiorowych potrzeb estetycznych. Folklorizm nie ma żadnych ograniczeń – zmianie, interpretacji, przetworzeniu i połączeniu może ulec każdy element kultury (Burszta, 1985, s. 300).

Kultura ludowa będąca symbolem tego co tradycyjne, pierwotne, najbardziej kojarzone z wizją życia na wsi, pełnego ciężkiej pracy, ale także magii i symbiozy człowieka z przyrodą przejawiać się może w różnych działaniach. Intencje działań odwołujących się do tradycji wynikają z różnych potrzeb odnoszących się zarówno do całej społeczności lokalnej, administracji samorządowej, grup społecznych, pojedynczych jednostek. Jedne działania służą reprezentowaniu dorobku regionu na zewnątrz, inne skierowane są do wewnątrz. Ze względu na ich różny charakter, twórców oraz adresatów wydzielić można siedem nurtów, z których każdy jest swego rodzaju folkloryzmem, czyli przetworzeniem pierwotnych treści (zob. ryc. 2):

- Nurt propagandowy, to tendencja do odtwarzania wybranych treści w oparciu o materiały źródłowe i na ich podstawie kreowanie nowych form folkloru. Źródłem inspiracji do tego typu działań są autentyczne wytwory, jak i już przetworzone i wykreowane na nowo. Ten typ prezentacji funkcjonuje w środowisku zorganizowanym, oderwanym od naturalnych warunków występowania, sprowadzenie folkloru do funkcji widowiskowo-rozrywkowej (por. Burszta, 1985; 1987). Przykładem są działające od wielu lat zespoły pieśni i tańca, które w swoich repertuarach mają zestaw tańców, pieśni i scen obrzędowych czerpiących z kultur wielu regionów. Swoją dorobek zespoły prezentują zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami, traktując swoje występy jako rodzaj misji, dzięki której widz może się zapoznać z całym bogactwem dorobku polskiej kultury ludowej. Działaniami propagandowymi są również strategie promocyjne regionów, opracowywane przez specjalistów, a mające kształtować określony wizerunek miasta, powiatu, województwa. Przykład: promocja Starostwa Powiatowego w Łowiczu wykorzystującego dorobek twórczości ludowej (wycinanki i pasiaki jako znak rozpoznawczy).

- Nurt reprezentacyjny, w ramach którego podejmowane działania służą promowaniu pewnych środowisk lub całych regionów. To także są zespoły regionalne prezentujące folklor na konkursach i przeglądach twórczości, grupy lokalnych artystów prezentujące się na jarmarkach i imprezach plenerowych, przedsiębiorcy wystawiający swoje wyroby na targach itp. Ze względu na charakter swojej twórczości, związany często z tradycjami danego regionu czują się jego ambasadorami, a biorąc udział w imprezach organizowanych na szczeblach lokalnych i ogólnopolskich przyczyniają się do budowania wizerunku miejsca,

z którego pochodzą. Przykład: Festiwal Śpiewaków i Kapel Ludowych w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą – prezentacja środowisk twórców związanych z muzyką i śpiewem, z uwzględnieniem przynależności regionalnej.

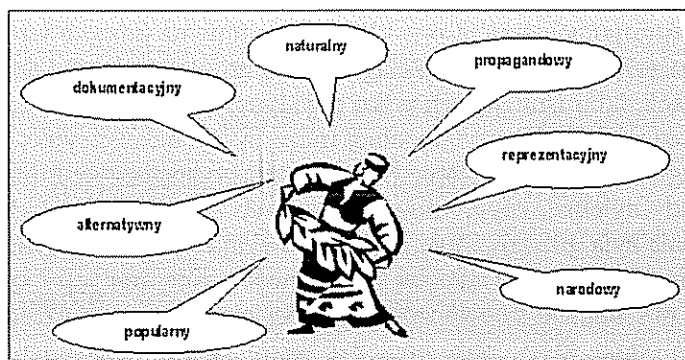
- Nurt „naturalny” odwołuje się do istniejących jeszcze i funkcjonujących w enklawach i niszach środowiskowych treści tradycyjnej kultury. Treści tradycyjne zachowały się głównie w sferze kultury społecznej i duchowej, a przejawiają się zarówno w życiu codziennym, jak i podczas np. uroczystych obchodach świąt. Tradycje nadal są kultywowane i przekazywane następnym pokoleniom. Przykład: dożynki na terenie Kurpiowskiej Puszczy Białej, w której uczestniczą osoby ubrane w elementy tradycyjnych strojów kurpiowskich.

- Nurt dokumentacyjny podejmowany przez naukowców, kolekcjonerów, fascynatów, regionalistów mających świadomość szybkiego zaniku tradycyjnych treści kultury. Przez swoje działania (kolekcjonerskie, dokumentacyjne) ocalają od zapomnienia, przyczyniając się do tworzenia zasobów, z których będą mogły korzystać następne pokolenia. Mogą to być kolekcje starych fotografii i map, przedmiotów codziennego użytku, sztuki ludowej i rzemiosła, nagrywanie muzyki, zapisywanie kroków tańca, uczenie się „ginących” rzemiosł. Przykład: działalność naukowa i zbieracka prof. Andrzeja Bieńkowskiego dokumentująca ostatnich wiejskich muzykantów.

- Nurt narodowy, który ma swoje początki w okresie formowania się polskiej myśli narodowej, a jego nasilenie nastąpiło w okresie romantyzmu. Odwołania do kultury ludowej widoczne są m.in. w tematach podejmowanych przez malarzy, twórczości poetyckiej, muzyce itp. Inspiracją dla twórców były elementy kultur tradycyjnych, a ich upowszechnianie się i symbolika spowodowało, że utożsamiane są z polskością. Przykład: mazurki chopinowskie, ballady mickiewiczowskie.

- Nurt popularny określa te zjawiska, które funkcjonują w codziennym obiegu, a docierają do nas wszystkimi dostępnymi kanałami, m.in. za pośrednictwem prasy, telewizji, Internetu. Często nie odwołują się do kultury konkretnego regionu, traktując kulturę ludową jako całość oraz korzystając z uproszczeń i potocznych skojarzeń. Przykład: reklama oleju do smażenia, w której wykorzystano elementy „tradycyjnego” wyrobu.

- Nurt „alternatywny” określany jako powrót do korzeni, poszukiwanie źródeł. To także propozycja spojrzenia na kulturę typu ludowego jako ofertę alternatywną wobec konwencji, schematyzmu, braku zaangażowania w kulturę masową. W działaniach przejawia się to w stosowaniu elementów folkloru najszerszego, oderwanego od czasu, środowiska, warstwy społecznej i na tej podstawie kształtowanie nowego wyobrażenia o folklorze. Jest to również korzystanie z pewnej estetyki, ale już nie z obrazu świata czy rodzaju wiedzy charakterystycznej dla tradycyjnych, wiejskich społeczności (por. Sztandara, 2001).

Ryc. 2 Sposoby funkcjonowania treści kultury ludowej
Źródło: opracowanie własne

Symbole w działaniu – podsumowanie

W ciągu ostatnich kilku lat można zaobserwować dynamiczny rozwój nowej gałęzi turystyki, a mianowicie turystyki agroturystycznej i regionalnej. Coraz więcej biur podróży, agencji turystycznych zajmujących się organizowaniem różnych form wypoczynku w swoich ofertach ma także propozycje dla miłośników górskiego, leśnego czy wiejskiego krajobrazu. Do rangi atrakcji turystycznych urosły takie czynności, jak: wypiek chleba, smażenie powideł, zbieranie miodu, przejazd bryczkami, udział w pokazach i warsztatach tradycyjnego rękodzieła ludowego. Zapotrzebowanie na określone propozycje formy spędzania wolnego czasu postawiło w nowej sytuacji osoby, mogące zaoferować tego typu atrakcje, a więc właściciele gospodarstw agroturystycznych, pensjonatów, ośrodków wczasowych. Konieczne stało się zapewnienie lokalnych atrakcji, ale takich, do których turysta z miasta na co dzień nie ma dostępu. Potencjałem do wykorzystania stało się lokalne dziedzictwo kulturowe, a sposoby jego udostępniania i upowszechniania stały się metodą na ożywienie nie tylko lokalnego ruchu turystycznego, ale przede wszystkim na aktywizację społeczności lokalnych. Jednym z warunków sprawnie funkcjonującej społeczności jest skupienie się wokół dobrze sobie znanych elementów kultury regionu (Bartkowski, 2004, s. 270).

Odpowiedź na pytania postawione we wstępie nie jest, i nie może być, jednoznaczna. W zależności od tego, jaki punkt widzenia przyjmiemy, według jakich kryteriów będziemy definiować region i jego współczesną kulturę oraz do jakich źródeł będziemy sięgać, możemy określać, na ile prezentowane treści są tradycyjne, a na ile wykreowane. Argumentem za sięganiem do wszelkich dostępnych źródeł (opracowań naukowych, istniejących kolekcji muzycznych itp.) może być definiowanie kultury regionu jako czegoś żywego, co nieustannie ewoluuje. A z punktu widzenia mieszkańców i ewentualnych możliwości poprawy jakości

życia „wymiślanie” kultury jest jednym z wielu mechanizmów świata współczesnego. Kontrargumentami są przykłady regionów, na których terenie doszło do wymieszania się kultur, zerwania ciągłości kulturowej, o ubogiej dokumentacji i opracowaniach, albo istniejących tylko pojedynczych monografiach. W takich sytuacjach kreowanie kultury regionalnej może być kontrowersyjne, a działania promujące region na zewnątrz mogą się spotykać ze sprzeciwem mieszkańców. Powstaje wtedy dylemat, czyją kulturę promować – tych, którzy byli, czy tych którzy aktualnie żyją, pracują i tworzą. Czy nowym rozwiązaniem nie może być tzw. neoregionalizm, niosący za sobą świadomość swojej tradycji i kultury, wiedzę o historii miejsca, ale z nowoczesnym podejściem, traktując często elementy kultury jako produkt, który może podlegać takim samym mechanizmom rynkowym, promocyjnym, wizerunkowym?

Literatura

- Bukraba-Rylska I. (2008) *Socjologia wsi polskiej* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Burszta J. (1974). *Kultura ludowa – kultura narodowa* Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza
- Kłoskowska A. (1983) *Socjologia kultury*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stomma L. (2002). *Antropologia kultury wsi polskiej XX wieku* Łódź: Wydawca Piotr Dopierala